

FAN, TA'LIM VA AMALIYOT INTEGRATSIYASI

ISSN: 2181-1776

Qurbaniyazova Zulqumar Sali Qizi

Nukus davlat pedagogika instituti o'zbek tili va adabiyoti mutaxassisligi magistranti.

zulxumarqurbaniyazova6@gmail.com +998935065446

Ilmiy rahbar: filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent

Bekchanova Sayyara Bazarbayevna. sayyara1974@mail.ru

O'ZBEK, QORAQALPOQ VA INGLIZ XALQ ERTAKLARINI O'QITISHDA "SINEKTIKA" USULIDAN FOYDALANISH

Annotatsiya. Maqola muhim tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lgan ertak janrini o'qitishda ta'lim resurslaridan foydalanish yuzasidan tavsiyalar berilgan. Shuningdek, o'quvchilarga ertak janrini o'rgatishda innovatsion usullarning ahamiyati hamda ular asosida xorijiy manba va tajribalardan foydalanish orqali yoshlar tafakkurini shakllantirish masalalari ilmiy-metodik tahlil qilingan.

Tayanch so'zlar: folklor, ertak, xorijiy tajriba, sinektika, bevosita analog, qiyosiy tahlil.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МЕТОДА "СИНЕКТИКА" ПРИ ОБУЧЕНИИ УЗБЕКСКИМ, КАРАКАЛПАКСКИМ И АНГЛИЙСКИМ НАРОДНЫМ СКАЗКАМ

Курбаниязова Зулкумар Сали кизи

Нукусский государственный педагогический институт, магистр узбекского языка и литературы. zulxumarqurbaniyazova6@gmail.com +998935065446

Научный руководитель: доктор философии по филологическим наукам, доцент **Бекчанова Сайяра Базарбаевна**. sayyara1974@mail.ru

Аннотация. В статье даны рекомендации по использованию образовательных ресурсов в преподавании жанра сказки, имеющего важное воспитательное значение. Также научно-методически проанализированы значение инновационных методов в обучении учащихся жанру сказки и вопросы формирования мышления молодежи посредством использования на их основе зарубежных источников и опыта.

Ключевые слова: фольклор, сказки, зарубежный опыт, sinektika, прямой аналог, сравнительный анализ.

USING THE “SYNECTICS” METHOD WHEN TEACHING UZBEK, KARAKALPAK, AND ENGLISH FOLK TALES**Kurbaniyazova Zulkumar Sali kizi**

Nukus State Pedagogical Institute, Master of Uzbek language and literature.

zulkumarqurbaniyazova6@gmail.com +998935065446Scientific supervisor: Doctor of Philosophy in Philological Sciences, Associate Professor Bekchanova Sayyara Bazarbayevna. sayyara1974@mail.ru

Annotation. The article provides recommendations for using educational resources in teaching the fairy tale genre, which has important educational value. Also, the significance of innovative methods in teaching students the fairy tale genre and the issues of forming young people's thinking through the use of foreign sources and experience based on them were scientifically and methodologically analyzed.

Key words: folklore, fairy tales, foreign experience, synectics, direct analogy, comparative analysis.

Kirish (Introduction). Adabiy ta'limda xalq ertaklarini o'qitishning turli xil usullari mavjud. Ammo ta'lim jarayonidagi barcha usullar o'quvchilar jamoasini birdek qiziqitmasligi mumkin. Prezidentimiz Sh.Mirziyoyev ilm-ma'rifat va texnologiyalar rivoji xususida alohida ta'kidlab: “Sharq donishmandlari aytganidek, “Eng katta boylik – bu aql-zakovat va ilm, eng katta meros – bu yaxshi tarbiya, eng katta qashshoqlik – bu bilimsizlikdir! Shu sababli, hammamiz uchun zamonaviy bilimlarni o'zlashtirish, chinakam ma'rifat va yuksak madaniyat egasi bo'lish, uzluksiz hayotiy ehtiyojga aylanishi kerak. Taraqqiyotga erishish uchun, raqamli bilimlar va zamonaviy axborot texnologiyalarini egallashimiz zarur va shart” [5.] – degan edi. Shu ma'noda, bugungi globallashuv davrida barchamiz ta'lim-tarbiya jarayonida raqamli texnologiyalardan unumli foydalangan holda uni ta'lim jarayoniga tatbiq etishimiz lozim. Barcha sohalarda ham qo'llash imkoni mavjud bo'lgan quyidagi usul bilan chuqur tanishib chiqamiz. Dastavval, “Sinektika” usuli o'zi nima?, degan savolga javob topishimiz zarur. Sinektika ijodkorona fikrlash modeli hisoblanadi. Sinektika modelini dars jarayonida qo'llash orqali ushbu modeldan foydalanish o'quvchilarda ijodiy fikrlash qobiliyatini yuksaltirishga yordam beradi. Sinektika usulida masalaning qo'yilishi orqali tinglovchi amaliy mashg'ulotda keltirilgan vazifalarni bajarishi, tahlil qilishi va natija olishi lozim. Muayyan obyekt va uning analogi deb olingan tushuncha sinektik model yordamida tahlilga tortiladi. Shuning uchun bu usul ko'proq izlanuvchanlik, ijodiy fikrlar va tahlilga asoslanadi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili (Literature review). Sinektika usuliga 1950-yillarda Uilyam Gordon tomonidan asos solingan, u uzoq yillar davomida ko'proq moslashuvchan va ilg'or aqliy hujum variantlarini yaratishga harakat qilgan

va oxir-oqibat bu usulni ixtiro qilgan. Bu takomillashtirish bo'lsa-da, sinektika o'zining kelib chiqishidan sezilarli darajada farq qiladi, chunki u tanqid va analogiyalardan foydalanishga imkon beradi. Bu ma'lumotlarni aniqlashtirish uchun quyidagicha misol keltiriladi: Pringles chipslari qanday paydo bo'lganini bilasizmi? Kellogg Gordondan mahsulotni tashish, saqlash yoki sotish vaqtida shikastlanishdan himoya qilish bilan birga chips qadoqlarini iloji boricha ixcham qilish yo'lini topishda yordam berishni so'raydi. Uilyam ko'chalarga tushgan barglarni tozalash uchun ishlatiladigan variantni taklif qiladi. Agar siz quruq barglarni axlat qutisiga yig'ishga harakat qilsangiz, jarayon uzoq va mashaqqatli bo'ladi, chunki ular sinib, turli yo'nalishlarda tarqalib, juda ko'p joy egallaydi. Ammo, agar siz qoziqni barglar bilan ho'llasangiz, ular bir-biriga yopishadi va sumkada bo'shliqlar qoldirmaydi, shuningdek, ular har qanday ta'sir bilan parchalanadi.

Sinektika – ijodkorona o'ylash modeli bo'lib, ko'rinishidan turlicha bo'lgan hodisa va predmetlarni o'zaro bog'liqlikda o'rganish hisoblanadi. Uning asosiy vositasi analog yoki metafora bo'lib, bu model kichik guruhlarda biror muammoga yechim topishda kreativ javoblar topishning takomillashtirilishiga imkon beradi. Bunda auditoriya yangi ma'lumotga ega bo'ladi, yangi yechim topish uchun motivatsiya hosil qilinadi, muammoning turli sabablari kashf qilinadi. Bu usul uning foydalanuvchilariga miyada mavjud turli "qoliplar"dan chiqishga va mavhum tushunchalarni ham anglashga yordam beradi. [4.]

Modelning afzalliklari:

- chuqur o'ylash;
- eski narsalardan yangi perspektiva hosil qila olish;
- dialoglar.

Modelni amalga oshirish shakli:

1. Bevosita analog (Direct Analogy)
2. Shaxsiy analoglar (Personal Analogy)
3. Analog qarama-qarshilik (Analog Contrast)
4. Yangi analog (New Analogy)

Tadqiqot metodologiyasi (Research Methodology). Guruh ishtirokchilaridan talab qilinadigan shartlar:

- g'oyalarning paydo bo'lishi to'siqlarsiz va chalg'itmasdan sodir bo'lishi uchun ular dolzarb masalalardan mavhum bo'lishlari va jarayonga qo'shilishlari mumkin bo'lgan joyni ta'minlash;
- qanchalik noto'g'ri yoki real bo'lmasin, o'z fikr- mulohazalarini ochiq-oydin bildirish qobiliyati;
- qatnashuvchilar turli xil variantlarni sinab ko'rishi va harakat qilish, xuddi zakovat intellektual turnirida qatnashayotgandek vaziyatlarni simulyatsiya qilish va

shunchaki munozaralarda faol qatnashish imkoniyatiga ega bo'lishlari uchun qulay muhit yaratish;

- qiyin vaziyatdan chiqish yo'lini topishning so'nggi bosqichida har qanday qaror oqilona qilinishi, albatta, guruhda bitta qatnashuvchining sardor sifatida tanlanishi kerakligini taqozo qiladi.

Amalga oshirish bosqichlari:

1. Ishtirokchilar birinchi navbatda muammo, ya'ni o'rta qo'yilgan mavzu bilan tanishadilar. Agar mavzu bilan tanish bo'lmasa, o'qituvchi tomonidan nazariy ma'lumot va tushunchalar berilishi lozim.

2. Noma'lumni ma'lumga aylantirish jarayoni amalga oshiriladi. Birinchi qarashda ko'rinmas g'oyalar chuqur o'rganiladi va batafsilroq o'ylab, ko'rib chiqiladi. Shundan so'ng ular bir nechta tarkibiy qismlarga bo'linadi va vazifalar qatorida aniqlanadi.

3. Ushbu bosqichda avvalroq guruhda yuzaga kelgan ma'lumotlar, shuningdek, fikrlar hisobga olinadi, ya'ni endi ishtirokchilar mulohaza qilish, faqat dastlab tuzilgan vazifalardan boshlanadi.

4. Harakat qilish vaqti keldi, shuning uchun bu davrda turli xil analogiyalar bilan qurollangan jamoa ishlay boshlaydi. Metaforalar, o'z-o'zini murakkablik o'rnida tasvirlash va to'g'ridan-to'g'ri, o'ziga xos taqqoslashlar qo'llaniladi. Bu murakkablikning mohiyatini ko'proq ochib berishga yordam beradi va javoblarni qidirishga kiritilganlar uchun aniqroq bo'ladi.

5. Endi teskari harakat – tanish g'oya va fikrlarni noma'lum va yangi shaklga, ya'ni eskisini yangi modelga aylantirish. Bu ilgari ko'rilmagan yashirin g'oyalarga qarash imkonini beradi. Shunga qaramay, agar biz analogiya chizadigan bo'lsak, unda bu jarayon 3D tasvirni turli burchaklardan ko'rishga o'xshaydi.

6. Guruh qatnashuvchilarining psixologik holatini hisobga olish muhimdir. Shuningdek, sinf jamoasini guruhlariga ajratishda ularni teng taqsimlash ham muhim ahamiyat kasb etadi. Agar g'oyada tanqidiy mulohazalar yoki kelishmovchiliklar bo'lsa, hech kim xafa bo'lmasligi kerak. Bunga faqat ishtirokchilar birgalikda ishlasalar, ular bir-biriga nisbatan ishonchga ega bo'lsalar erishishlari mumkin. Agar ular teng darajada muloqot qilishsa, bilim, tajriba va umuman, guruh a'zosining shaxsiyatiga hurmat ko'rsatishsa, tan olinadi.

7. Ittifoq. Ya'ni g'oyalar birlashuvi amalga oshirilishi lozim. Endi barcha fikrlar va metaforalarni biroz tartibga solish kerak bo'ladi. Eng muvaffaqiyatli deb tan olingan g'oya tanlanadi va asosiy vazifani amalga oshirish uchun sinab ko'riladi.

8. Tanlangan analogiyani juda real yechimga aylantirish kerak.

9. Bir qator tekshiruvlardan keyin eng mos yechim tanlanadi. G'oya mualliflari tomonidan baholash uchun o'qituvchiga taqdim etiladi.

Bevosita analog – o‘qituvchi muayyan tushunchani boshqa tushuncha bilan tenglashtiradi (O‘rganish bu sirkidir) va o‘rganuvchilardan bu ikki tushunchaning xarakterli xususiyatini yoritish so‘raladi va bu ikki tushunchaning o‘xshash jihatlari aniqlanadi. [4.] Ya’ni, uch xalq ertaklarini sujet va mazmun jihatidan bir-biriga yaqinlari tanlab olinadi, keyin esa ularning o‘xshash va farqli jihatlari aniqlash, tahlil qilish uchun o‘quvchilar jamoasiga taqdim qilinadi.

Tahlil va natijalar (Analysis and results). Masalan, “Zumrad va Qimmat” [1.] (o‘zbek xalq ertagi), “Jetim qiz” [2.] (qoraqalpoq xalq ertagi) va “Red riding-hood” [3.] (ingliz xalq ertagi)ni sinektika usulidan foydalanib, integratsiya qilib o‘qitish uchun qo‘llanilishimiz mumkin. Sintektika usuli, asosan, oliy ta’lim muassasalari talabalari uchun qo‘llanilib kelinmoqda, bu noan’anaviy usulni adabiy ta’limda foydalanish esa o‘quvchilarning erkin fikrlash qobiliyatini shakllantirishga yordam beradi. Bu usuldan foydalanishning ahamiyatli jihati shundaki, o‘rganuvchilarning tanqidiy fikrlash, fikrga qarshi fikr, mulohaza qilish imkoniyatini yaratishga ko‘maklashadi.

Bundan kelib chiqadiki, xalq ertaklarini sinektika usulidan foydalanib o‘qitishni quyidagicha bosqichlarga bo‘lib olishimiz maqsadga muvofiq bo‘ladi:

1. O‘rganuvchilarga “Sinektika” modeli haqida umumiy tushuncha berilishi;
2. Qo‘llanilayotgan modelning afzalliklari haqida ma’lumotlar berish;
3. Modelni amalga oshirish shakli bo‘yicha tushuntirilishi kerak. Shakl o‘quvchilarning yosh xususiyatlaridan kelib chiqqan holda tanlanishi muhim ahamiyat kasb etadi;
4. Tanlangan shaklni tushunish qiyinchilik tug‘dirsa, o‘qituvchi tomonidan shaklni ochishga yordamlashuvchi usullar ishlab chiqilishi;
5. O‘rganish obyekti sifatida olingan xalq og‘zaki ijodi namunalari shaklga to‘g‘ri kelishi yoki tanlangan shaklga mos keluvchi ertaklar tanlanishi;

<i>Uch xalq ertagida ham ishtirok etgan ona ga ta’rif</i>	
<i>“Zumrad va Qimmat” ertagida:</i>	
O‘xshash tomoni:	Farqli tomoni:
1.	1.
2.	2.
3.	3.
<i>“Jetim qiz” ertagida:</i>	
O‘xshash tomoni:	Farqli tomoni:
1.	1.
2.	2.
3.	3.
<i>“Red riding-hood” ertagida:</i>	

O‘xshash tomoni:	Farqli tomoni:
1.	1.
2.	2.
3.	3.

<i>Uch xalq ertagida ham ishtirok etgan o‘xshash syujetlar:</i>		
Zumrad	Jetim qiz	Red riding-hood
1.	1.	1.
2.	2.	2.
3.	3.	3.

<i>Ertaklardagi sehrli hodisalar:</i>		
Zumrad va Qimmat	Jetim qiz	Red riding-hood
1.	1.	1.
2.	2.	2.
3.	3.	3.

Yuqorida sinektika modeli asosida o‘qitishning bosqichlari bo‘yicha misollar va ularni amalga oshirish bosqichlari tahlil qilib chiqildi. Xalq og‘zaki ijodining noyob durdonalaridan biri-ertaklarni bu usulda o‘quvchilar jamoasiga taqdim etishning natijalarini ko‘rib chiqamiz:

1. O‘rganuvchilarni bu model asosida o‘qitish orqali ularda bir-biriga o‘xshash yoki bir-biridan farqli bo‘lgan voqealarni tahlil qilib, mulohaza qilishlariga erishiladi.

2. Adabiy ta’limda o‘qitish usullarining samarali natijalari sifatida “tanqidiy fikrlash” malakasining shakllanishi, masalaga “kreativ” yondashishning rivojlanishiga erishiladi.

3. Uch xil xalq ertaklarini tahlil qilish orqali ularni o‘qitish jarayonida integratsiya qilinadi.

4. Bir xil sujetni o‘zida mujassam qiluvchi har xil ertaklar asosida ular nafaqat xalq og‘zaki ijodi namunalari bilan, balki o‘zbek, qoraqalpoq va ingliz xalqining madaniyati, urf-odatlarini ham tanisha oladi.

5. Adabiy ta’limda bu usulni qo‘llash keltirilgan manbalarni qiyosiy jihatdan chuqur tahlil qilinishiga olib kelinadi.

Xulosa va takliflar (Conclusion/Recommendations). Yangi xorijiy tajribalardan faqat filologik yo‘nalishda yoki adabiyot o‘qitish metodikasidagina emas, balki xalq og‘zaki ijodi namunalari o‘qitishda ham ilg‘or xorijiy taribalardan foydalanish o‘zining samarali jihatlarini ko‘rsatmoqda. Masalan, rivojlanishdan orqada

qolayotgan davlatlar ham o'zining ta'lim tizimini isloh qilish natijasida yuksaklikka erishganlar. Hozirgi kunda dunyo tan olgan ta'lim tizimiga ega bo'lgan Finlandiya ham rivojlanishning eng birinchi nuqtasi sifatida ta'lim tizimini ko'rgan. Darhaqiqat, bizning kelajagimizni quruvchi yoshlar ma'naviy kamolotini shakllantirishni adabiy ta'lim jarayonidan boshlashimiz maqsadga muvofiq bo'ladi. Rivojlangan mamlakatlar bilan raqobatga kirishish uchun ularning tajribalaridan oqilona foydalanishimiz, ta'lim tizimini rivojlantirishda turli xil usullarni o'ylab topishimiz yoki o'ylab topilgan usullardan yangilarini hosil qilishimiz lozim.

Xulosa sifatida shuni ta'kidlash joizki, ushbu usul juda murakkab va uni kundalik hayotda mukammal darajada qo'llash deyarli noreal bo'lishiga qaramay (hech bo'lmaganda, agar biz uni eng kamida bir yil davomida o'qitish, o'rganish kerakligini hisobga olsak,) biz shunchaki sinektika usulining asosiy vositalaridan foydalanishimiz mumkin - solishtirish. Ya'ni, odatiy fikrlash shakllaridan uzoqlashishga harakat qilinadi, shunda biz butunlay yangi va mohir narsalarni yaratishimiz mumkin. Shuningdek, sinektika usulidagi barcha qismlarni bitta o'quv yili davomida o'quvchilarga o'rgatishning iloji bo'lmasa, bu usulning ayrim qismlarini qo'llay olamiz. Demak, bu modelning solishtirish, qiyosiy o'rganish, o'xshashlik asosida tushuntirish kabi yo'nalishlaridan foydalanib, o'qitishni amalga oshirishimiz maqsadga muvofiq bo'ladi. Zamonaviy davrda ta'lim sohasiga kirib kelayotgan yangiliklardan qo'rqqanlik kerak, aksincha, bunday yaratishlarni o'z o'rnida, maqsadli foydalanishimiz bizga muvaffaqiyat keltiradi.

ADABIYOTLAR:

1. Avvalboyeva I. O'zbek xalq ertaklari. –Toshkent: Yurist-media markazi, 2017.
2. English folk tales. “Sharq” nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati, Toshkent-2014.
3. Қарақалпақ фольклоры (Көптомлық). “Қарақалпақстан” баспасы, Нөкис-1977
4. <https://uz.healthy-food-near-me.com/features-of-the-synectics-method-and-application-for-generating-new-ideas/>
5. <https://president.uz/oz/3315>